

УДК 796.034.2(477)

«ЗАПОРОЖСЬКІ ІГРИЩА» ЯК КОНЦЕПТ МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Й РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У СФЕРІ ТІЛОВИХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Ярослав ТИМЧАК

*Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського, Україна*

Становлення сфери фізичної культури та спорту в Європі в середині XIX ст. припало на період формування модерних націй, «весни народів». Тож ця ділянка культури суттєво вплинула на процес національного самоусвідомлення й самоутвердження як державних, і бездержавних європейських народів й стала помітною ознакою їхньої національної ідентичності. Означені як німецька шведська, французька гімнастики й англійська спортивно-ігрова системи є переконливим доказом цього. Гімнастичні прилюдні показові виступи й спортивні першості як новоявлені явища європейської культури, стають, окрім іншого, візитними картками національної ідентичності, тожсамості народів і націй.

Для слов'янських на той час, за винятком росіян, бездержавних народів (хорватів, сербів, чехів, словен, словаків, поляків

та українців) чеська національна гімнастична система, названа сокільською (започаткована в Празі 1962 року), стала дієвим «інструментом» їх власного національного самоусвідомлення й згуртування.

Потужним чинником національного утвердження постають різноманітні національні й міжнародні спортивні першості, а також сучасні Олімпійські ігри, відроджені в останнє десятиріччя XIX ст., у яких народи й нації могли показати своє неповторне, самобутнє «обличчя» й виявити звитягу в мирних змаганнях.

Українці-русини Галичини, тоді мешканці Австро-Угорської монархії, що теж ознайомилися із цінностями й надбаннями фізичної культури та спорту, намагалися, як й інші слов'янські народи, скористатися ними для піднесення власної національної самосвідомості, внутрішньої консолідації та репрезентації себе назовні. Прагнули, вибудовуючи власні національні громадські тіловиховні структури, скористатися ними для самопредставлення як окремишньої нації. Створивши на початку XX ст. низку гімнастично-спортивних товариств, діячі української національної фізичної культури, за винятком загальнослов'янського гімнастичного товариства «Сокіл» (1994), дають їм власні, питомо українські самоназви — «Січ» (1900), «Пласт» (1911), «Україна» (1911), «Луг» (1925) та інші. Укладають рідною мовою фахову термінологію. Формують гімнастичну й спортивну символіку та атрибутику, оперту на власну історико-культурну традицію, вкорінену в минувшину та національну пам'ять народу. На особливу увагу в цьому зв'язку заслуговує феномен перших українських національних комплексних спортивних першостей, запроваджених і проведених у Львові 1911 року — «Запорозьких ігрищ».

Проблему формування національної ідентичності в ділянці української національної фізичної культури вивчали дослідники (Є. Н. Приступа (1991, 1995); І. О. Андрухів (1992), А. В. Цьось (1994), Б. Е. Трофим'як (1997), О. М. Вацеба (1997), В. І. Левків (1997), Я. В. Тимчак (1998, 2017), Ю. С. Козій (1999), І. Т. Янків (2000), А. О. Сова (2017, 2023) та ін.) доволі побіжно окремо, як предмет, не ставилася.

Мета — висвітлити ключові концепти формування національної ідентичності в ділянці української тіловиховної культури початку XX століття.

Результати. Потреба власного самозбереження й національного оприявнення як окремішнього народу спонукала представників української галицької інтелігенції в процесі створення українських тіловиховних структур та організації спортивних першостей до пошуку й упровадження понять-концептів [1], понять-самоназв, які б були вкорінені у власну історико-культурну спадщину й мали в собі цінності й набутки національної традиції та культури.

Промовистим виявом такого підходу й пошуку став концепт назви перших українських національних комплексних спортивних змагань, що відбулися у Львові в жовтні 1911 року. Він, на нашу думку, особливо значущий і вартий окремої уваги тому, що постав як українська реакція-відповідь на проведення в Європі перших національних і міжнародних спортивних першостей і Олімпійських ігор сучасності. Був запропонований, як питомо українська, національна власна назва цих змагань — «Запорозьські ігрища» [2, 3].

Сокільсько-січове, руханкове «коло» знаного діяча українського тіловиховання, професора Івана Боберського здійснило пошук й обрало для назви перших українських спортивних змагань (як, схоже, уважали тоді — перших українських національних олімпіад) слово-поняття «ігрища». Воно прагне, як й ініціатори відродження Олімпійських ігор, щоб українські змагання мали власне історико-культурне опертя, вкоріненість у національну минувшину.

Слов'янське слово «ігрища» відоме ще з часів ранньої Русі-України. Воно утворилося від слова й кореня «гра», «ігра», що передає характер і сутність тих давніх дійств-обрядів («розигри») звичаєвості наших пращурів і якнайкраще відповідає, як тоді й було зауважено, явищу сучасного спорту в його ігровому, змагальному й видовищному (перформанс) проявах. До того ж поняття-концепт «ігрища» повністю зіставляється з офіційною назвою олімпійських змагань, у яких у різних мовах (фр. — Jeu, англ. — Game, нім. — Spiel) фігурує поняття «ігри».

Це поняття згадується в найдавнішому джерелі, так званому Початковому літописі, пам'ятці писемності й історії кінця XI — поч. XII ст. [4], який покладено в основу представлення української національної історії часів середньовіччя. У ньому літописець згадує ігрища в контексті давньослов'янської звичаєвості, зокрема обрядів побрання (шлюбу), які, на наш погляд, були частиною давньоукраїнських

звичаєвих обрядів втаємничення — ініціаційних посвят. Як відомо, під час ініціаційних обрядів у формі гри, суперництва, змагання, танцювально-театралізованих обрядових дійств, відбувалися фізичні й психічні випробовування молоді [5]. Втаємничення в інтимні взаємини були їхнім заключним складником. Учені вказують на ініціаційні витоки олімпійських агонів [6].

Тож перші теоретики українського тіловиховання на чолі з Іваном Боберським вказують і закріплюють єдність і спадкову тяглість тіловиховної звичаєвості українського народу, від давньоукраїнських ігрищ — до національних спортивних змагань.

До головного конструктору самоназви змагань, поняття «Ігрища» долучено прикметний додаток «Запорозьські» як важливий її елемент, узятий з історико-культурної спадщини Козацької України. За переказами, у козацькому середовищі Запорозької Січі були змагальні форми випробовування новаків, військово-прикладні танки й поєдинки-герці рукопаш чи зі зброєю. Згадуються звичаєві гуртові бої навкулачки верхніх і нижніх куренів під час виборів військової старшини [7, 8, 9] (табл. 1). Також мандрівники у своїх хроніках подають цікаві відомості щодо вмілостей запорозців, зокрема уміння пірнати й плавати, перебувати певний час під водою, проходити човном Дніпрові пороги, уміння влучно стріляти (вогнепальної зброї), переносити стійко злигодні військових виправ і походів, полювання й рибальство та інші види військово-прикладної діяльності [10], які надалі стали різновидами сучасних видів спорту.

Таблиця 1

**Власна назва-концепт національних
комплексних спортивних змагань
українців-русинів Галичини (1911–1935 рр.)**

«ЗАПОРОЖСЬКІ ІГРИЩА»	
Концепт-складник узятий з історико-культурної спадщини часів Руси-України — «ігрища»	Концепт-складник узятий з історико-культурної спадщини часів Козацької України — «Запорозьські»

Отже, українське відтворення минулого в ділянці тіловиховної культури, гри та спорту, це — ігрища, Запорозьські ігрища.

Прикметно, що і надалі, упродовж XX ст. поняття-концепт «ігрища» неодноразово застосовувалося для позначення українських національних спортивних змагань-олімпіад у діаспорах Чехії, США та Канади [11].

Висновки:

1. На початку XX ст. в умовах бездержавності діячі української національної фізичної культури, щоб сформувати національну ідентичність, тожсамість, застосували найприродніший і зрозумілий підхід — використання визначальних націєтворчих понять-концептів, що відображають яскраві культурні феномени з історико-культурної минувшини українського народу, зокрема надали (присвоєли) рідною мовою власні назви гімнастичним і спортивним організаціям в тіловиховній ділянці, увеличили національну фахову термінологію.

2. Промовистим концептом української самоідентифікації через призму тіловиховної культури, який запропонував руханково-спортове «коло» Івана Боберського, постає власна назва національних комплексних спортивних першостей — «ЗАПОРОЖСЬКІ ІГРИЩА» У ній поєднані два складники з історико-культурної спадщини українського народу часів середньовіччя: ключове поняття «ІГРИЩА» як покликання на тіловиховну обрядову звичаєвість ранньої Русі-України та додаткове «ЗАПОРОЖСЬКІ» як апеляція до козацьких рукопашних герців-змагів голіруч на Запорізькій Січі.

Список використаних джерел

1. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів / В. Петрушенко. — Львів, 2009. — С. 74; 88; 103.
2. Сова А., Тимчак Я. Іван Боберський — основоположник української тіловиховної і спортової традиції / Андрій Сова, Ярослав Тимчак; за наук. ред. Євгена Приступи. — Львів : ЛДУФК; Апріорі, 2017 – С. 96-100.
3. Енциклопедія олімпійського спорту України. — Київ, 2005. — С. 100-105.
4. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця; Відп. ред. О.В. Мишанич. — Київ : Дніпро, 1989. — С. 9.
5. Тимчак Я. Архаїчні релігійно-культурні обрядові форми рухової (фізичної) культури та їх давньоукраїнські прояви — Ігрища / Ярослав Тимчак // Українська тіловиховна традиція. — Львів, 2020. — Вип. 1. — С. 14-24.
6. Кун Л. Всеобщая история физического воспитания / Ласло Кун. — Москва, 1980. — С. 32.

7. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / Редкол.: П.С. Сохань та ін. — Київ : Наукова думка, 1990. — т. 1 — С. 167, 573.
8. Приступа Є.Н., Пилат В.С. Традиції української національної фізичної культури (частина 1). — Львів : Троян, 1991. — С. 45.
9. Завацький В.І., Цьось А.В., Бичук О.І., Пономаренко Л.І. Козацькі забави: Навчальний посібник. — Луцьк, 1994. — С. 27-28.
10. Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. — К.: Наук. думка; Кембрідж (Мас.) : Укр. наук. ін.-т, 1990. — 256 с. / С. 29, 31, 33, 41, 74.
11. Козій Ю.С. Організований спортивний рух в українській діаспорі США і Канади: Матеріали для лекцій з історії фізичної культури. — Львів, 2000. — 26 с. / С. 16.